

‘De meervoudsvorming in het Nederlands’

C.B. van Haeringen

bron

C.B. van Haeringen, ‘De meervoudsvorming in het Nederlands.’ In: *Mededeelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen*. Nieuwe reeks, deel 10, afdeling letterkunde. Amsterdam 1947, p. 131-156.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/haer001meer01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

De meervoudsvorming in het Nederlands

door C.B. van Haeringen

Er zijn in het tegenwoordige Nederlands twee meervoudsuitgangen, namelijk *-en*, in een groot deel van het taalgebied als *-e* gesproken, en *-s*. De uitgang *-eren* in *kalveren*, *kinderen*, waarnaast het oudere *kinder* vooral in de mond van oostelijke Nederlanders nog niet onbeschaafd mag heten, kunnen we als helemaal improductief ter zijde laten.

Hier spreken we dus alleen over *-en* en *-s*. Van deze twee maakt de *-s*, als we alleen afgaan op de middelnederlandse en latere overlevering, op ons de indruk van de jongere uitgang, die zich een plaats naast de oude gaat veroveren. Die indruk is misschien bedrieglijk. Het is heel goed mogelijk dat de *-s* al een oud-nederlandse traditie achter zich heeft ¹⁾. Is de meervoudsuitgang *-s* dan in strenge zin geen nieuweling, een opkoming is het stellig. En we doen de toestand geen geweld aan, als we, sprekende over de meervoudsvorming in het Nieuw-nederlands, de *-en* als de meest gevestigde, de oude uitgang beschouwen, en de *-s* als de nieuwe, die geleidelijk terrein wint.

Voor de latere ontwikkeling is het ook van weinig belang dat de *-en* op zijn beurt zich uitgebreid heeft ten koste van een vroeger *-e* (mnl. *dage*, *blade*), en dat er historisch wat voor te zeggen is, de uitgang als *-n* aan te duiden, zoals nu nog *-n* de uitgang is in pluralia als *gegadigden*, *betrokkenen*.

Wij zullen dus enig gezicht op de verhouding tussen *-en* en *-s* krijgen, als we nagaan langs welke wegen de terreinwinst van de *-s* behaald is. Of wil men de kwestie zuiver synchronistisch stellen: *-en* is de normale uitgang, *-s* de minder gewone. Slagen we er nu in, de voorwaarden te omschrijven waaronder de *-s* optreedt, dan is de huidige toestand bevredigend gekenschetst.

Bij het waarnemen van de tegenwoordige meervoudsvorming merkt men evenwel op dat niet overal stabiliteit is, en de waarnemer moet

1) Zie de uiteenzettingen bij Schönfeld, *Hist. Gr.*³, bldz. 114.

zich voortdurend rekenschap geven van de richting waarin de toestand bezig is te veranderen. Sommige factoren waren al lang werkzaam en werken nog in de richting van -s. Er ontstaan steeds nieuwe substantieven, waarvoor de keus tussen de twee mogelijkheden gemaakt moet worden. Zo is er een doorgaande ontwikkeling, en het is geenszins vreemd dat die blijft gaan langs eenmaal getraceerde wegen. Het historische en het contemporaine lopen in elkaar over.

Sedert eeuwen doet op de meervoudskeuze zijn invloed gelden wat ik zou willen noemen een rhythmische factor. Van de oudste middel-nederlandse overlevering af is al een afkeer merkbaar van de opeenvolging van twee onbeklemde syllaben, dat wil bij inheemse woorden gewoonlijk zeggen twee syllaben met onduidelijke vokaal. Drie van die soort achtereen werden in de middeleeuwen bepaald niet geduld: Franck, *Mnl. Gr.*² § 21,6. Waren het er twee, dan werd er veelal een geapocopeerd of gesyncopeerd naardat de functie van de lettergreep het toeliet of naar gelang van de omringende consonanten. Het is hier niet de plaats om de vrij gecompliceerde bijzonderheden te bespreken: het is voldoende dat de tendentie vaststaat. Een uiting van diezelfde tendentie is waar te nemen in hedendaagse taal, wanneer participia of adjectiva op -en niet verbogen worden: *de gestippelde lijn* tegenover *de gebogen lijn*, *de verstopte goot* tegenover *de zinken dakgoot*. Zo is het ook te begrijpen dat een meersyllabig substantief, waarvan de laatste syllabe onbeklemd was, voorkeur had voor het -s-meervoud boven dat op -en, omdat op die manier de minder gewenste opeenvolging van twee onbeklemde syllaben werd vermeden.

Deze rhythmische factor zien we al dadelijk aan het werk bij de oudste -s-meervouden die in middeleeuwse teksten voorkomen, nl. bij woorden van het type *riddere*. Bij de discussie over de herkomst van de meervouds-s²⁾ is erop gewezen dat het 'klankwettige' meervoud van *riddere* gelijk was aan het enkelvoud, en dat daarom behoefte kon ontstaan aan een duidelijker exponent van het meervoud. Dit zal zeker bij het opkomen van -s hebben meegedaan, maar de oplossing van de moeilijkheid had evengoed gevonden kunnen worden in een meervoud op -n. Deze weg is immers ook ingeslagen bij de vrouwelijke -ô-stammen van het type *siele*, die hetzelfde bezwaar hadden van de gelijkkluidendheid van singularis en pluralis. Maar in *ridderen* e.d. zou dat de rhythmisch ongewenste opeenvolging van twee onbeklemde syllaben hebben veroorzaakt. Zo werd de pluralis toegankelijk voor de nieuwe uitgang. Het is de moeite waard op te merken dat de woorden op -are (*moordenare*, *toverare*, *woekerare*), waarin de voorlaatste syllabe een

2) Zie het literatuuroverzicht bij Schönfeld, *Hist. Gr.*³ 271 vlg.

krachtig bij-accent had, aanvankelijk minder geneigd zijn tot de -s-pluralis.

Een andere rubriek van substantiva, die wellicht uit soortgelijk motief al vroeg de -s als meervoudsuitgang kregen, zijn de verkleinwoorden op *-ken*, die temeer in aanmerking kwamen doordat vaak aan het *-ken* nog een syllabe zonder klem voorafging, als in *hoefdekens*, *sinnekens*, *ketelkens*, *crudekens*, *voghelkens*, *bellekens*, *mannekens*, zodat een andere pluralisvorming tot een opeenvolging van drie zwakke syllaben zou geleid hebben. Deze voorbeelden ontleen ik aan Van Helten, *Mnl. Spraakk.* 324, maar de billijkheid gebiedt te erkennen dat daar ook heel wat woorden vermeld staan, van overigens gelijke rhythmische bouw, die niet *-ken*, maar *-kijn* als suffix hebben, b.v. *gebedekijns*, *maechdekijns*, *herderkijns*, *handekijns*, *husekijns*, *voghelkijns* e.a. Zou het te gewaagd zijn aan te nemen dat de -s-pluralis het eerst vaste voet heeft gekregen in de verzwakte vorm op *-ken*? En dat de *-kijn*-vormen met -s-pluralis zich daarnaar gericht hebben? We moeten trouwens ook bedenken dat het *-kijn* van jongere handschriften ten dele traditionele schrijfwijze kan zijn: Vondel kent blijkens Van Helten, *Vondels taal*, § 80, al helemaal geen verkleinwoord met duidelijke klinker meer. Het beeld van de middeleeuwen omdraaiende, mogen we, dunkt mij, wel zeggen dat de oude uitgang *-e*, waar die voorkomt, steeds achter het suffix *-kijn* met volle vokaal staat; een pluralis als **crudekene*, **voghelkene* schijnt onbestaanbaar. Ik beschik niet over statistisch materiaal van beslissende omvang om deze veronderstelling te staven.

Als de koers voor de verkleinwoorden op *-ken* eenmaal gewezen is, blijven de later gevormde exemplaren die volgen, al verandert intussen het suffix van vorm. Zo wordt -s de meervoudsuitgang bij een numeriek zeer sterke groep van substantiva: de voorliefde van het Nederlands voor diminutieveformaties is oud en bestaat tot heden onverzwak voort.

Het is allang opgemerkt dat de neiging tot -s-meervoud zich sterk doet gelden bij woorden op *-m*, *-n*, *-r* en *-l*, van het type *bezem*, *bodem*, *baken*, *toren*, *adder*, *akker*, *bengel*, *vogel*. Deze substantiva hebben alle een zodanige klemtoon-verdeling dat het -s-meervoud te wachten is volgens het rhythmisch principe. Tot die op *-er* behoort trouwens de zeer talrijke groep van de nomina agentis op *-er*, de tegenwoordige vorm van het oudere *-ere*-type, dat als punt van uitgang voor de nieuwe uitgang mag worden beschouwd. En de verkleinwoorden die wij juist bespraken, vormden in hun oude gestalte een groep op *-en*.

Er zijn maar weinig woorden van deze vorm, die geheel ontoegankelijk zijn gebleven voor de -s. Bij woorden als *mazelen*, *troebelen* zal dat wel hieraan liggen dat ze geen enkelvoud hebben en daardoor wat

buiten het gewone kader vallen. *Engelen, wonderen* en enkele andere komen straks in ander verband ter sprake.

Merkwaardig is echter de vasthoudendheid aan *-en* bij woorden als *havik* en *monnik*, die toch in klemverdeling niets van *bezem, bodem* enz. verschillen, terwijl bovendien *monnik* behoort tot de persoonsnamen, een groep die, gelijk wij straks zullen zien, vanouds voorkeur vertoonde voor de *-s*. Nog sterker komt met het rhythmische beginsel in botsing het meervoud *leeuweriken* met zijn drie zwakke syllaben achtereen. Ook *lemmet* met *lemmeten* bevreemdt, te meer omdat de bijvorm *lemmer* het *-s*-meervoud heeft. Zo'n tegenstelling leidt tot het vermoeden dat de woorden op nasaal of liquida toch wel iets bijzonders hebben waardoor ze voor de *-s*-pluralis zo vatbaar zijn. Ik kan er niet bevredigend rekenschap van geven. Ligt het hieraan dat in woorden als *bezem, toren, vogel, ridder* de tweede syllabe vaak een nasalis of liquida sonans werd, waarachter een tweede lichte, al mede tot sonantische *-n* neigende syllabe rhythmisch wel heel bezwaarlijk werd? En is het verder voortdringen van de *-s* in zulke woorden bevorderd doordat in tweesyllabige woorden met onbeklemde eindsyllabe op een consonant uitgaande, die consonant in verreweg de meeste gevallen nasaal of liquida is?

Inderdaad valt bij een vluchtig doorzien van een Nederlandse woordenlijst die meerderheid sterk in het oog. Ook wanneer men de zeer talrijke infinitieven op *-en* buiten beschouwing laat. De enige uitzondering van enige omvang vormen de eveneens talrijke *-ing*-afleidingen. Als deze constant de pluralis op *-en* hebben en houden, moeten we in de eerste plaats bedenken dat de tegenwoordige vorm uit *-inge* geapocopeerd is. In de tijd van deze langere vorm zal op *-ing-* een merkbaar bijaccent gerust hebben, inzonderheid wanneer geen beklemde syllabe onmiddellijk voorafging, in woorden dus van het type *tekeninge, wisselinge*. Uit middeleeuwse rijmen blijkt dit voldoende, en nog heden ten dage heeft *-ing* in *tekening* en *wisseling* zwaarder accent, en parallel daarmee duidelijker klinker dan in *boring* en *kroning*, zodat een rijm van *wisseling(en), huivering(en)* op *ding(en), ring(en)* volkomen aannemelijk blijft. Als *boring, kroning, deining, wijding* e.d. eveneens een duidelijke klinker hebben, wat bij Noordnederlanders wel voorkomt, maar in de uitspraak van sommige Zuidnederlanders toch sterk in het oor valt, dan zal spelling pronunciation hieraan niet helemaal vreemd zijn. In het algemeen hebben bij de meervoudsvorming van de *ing*-woorden blijkbaar die met voorafgaande zwakke syllabe, dus behoorlijk beklemtoond *-ing*, de toon aangegeven.

En het is misschien niet toevallig dat concreta als *batting, lording* en *putting*, die niet onmiddellijk als *-ing*-afleidingen toespreken, een *-s*-pluralis hebben. Nu en dan leest en hoort men ook de pluralis *voe-*

rings. In de formele groep van de *-ing*-abstracta is ook *bokking* niet te rangschikken, en we zouden geneigd kunnen zijn dit woord met *batting* c.s. op één lijn te stellen ter verklaring van de pluralis *bokkings*, die door het *WNT*, maar niet door Beets in de *Woordenlijst* wordt opgegeven. Maar andere visnamen van dezelfde formatie, zoals *haring*, *paling*, *wijting*, hebben consequent *-en*, een van die feiten zoals we ze bij het beschouwen van de meervoudsuitgangen wel meer zullen ontmoeten, feiten die ons waarschuwen voor te vlug trekken van scherpe lijnen. Misschien zouden we *bokkings* tegenover *haringen* kunnen toeschrijven aan de nogal verbreide vorm *bokkem*, waarbij de *-s*-pluralis te wachten is ³⁾.

Tegen de hier aangenomen rhythmische factor bij de meervoudskeuze mag niet worden aangevoerd de grote vlucht die de z.g. frequentativa op *-elen* en *-eren* genomen hebben, verba als *schuifelen*, *trappelen*, *bibberen*, *huiveren*, die zich juist kenmerken door dezelfde klankgroepering die bij de substantiva vermeden wordt. De gevallen zijn niet vergelijkbaar: in de eerste plaats was bij deze verba de uitgang *-en* als vormend element onmisbaar. Maar bovendien deed de klanksymbolische waarde van het geheel een overigens minder gewenste opeenvolging ingang vinden. Misschien mogen we het zelfs zó zien dat het klanksymbolische beter spreekt juist doordat er uit een oogpunt van klem- en klankgroepering aan de woorden van dit type iets vreemds en uitzonderlijks is. Dat vreemde en uitzonderlijke zou dan uit de verte te vergelijken zijn met andere, nog sterker treffende abnormaliteiten in expressieve taal. Zoals de, overigens aan ons klanksysteem vreemde, lange consonant in *l'ammeling*, *ber' oerde jongen*, of de abnormale vorm van de syllabe in interjecties als *br*, *pst*, *bah* (met een vokaal die normaal aan het eind van een syllabe, althans aan het eind van een woord, niet voorkomt).

Maar het zou geforceerd zijn, te trachten het rhythmisch beginsel op te werken tot een vaste regel, en alle uitzonderingen op die regel onschadelijk te maken. Daarvoor zijn er toch te veel gevallen die tegen het beginsel ingaan. Als *arend* standvastig *arenden* houdt, kan men nog zeggen dat de naam van deze in onze streken onbekende roofvogel een literatuurwoord is, en *buizerd* ernaast zetten dat beide uitgangen heeft (bij Beets zelfs alleen *-s*). Maar als *avonds* niet de minste kans maakt ⁴⁾,

- 3) In ander verband komen straks ter sprake de familienamen op *-ing* en *-ink*, die regelmatig *-s* hebben. Anders gedragen zich de persoonsnamen (geen familienamen) met *-ling* afgeleid, waarover ook straks nader.
- 4) Bedoeld is: in de algemene taal. De grotere uitbreiding van de *-s*-pluralis in oostelijke dialecten blijft in dit en in andere gevallen buiten beschouwing.

terwijl bovendien het voorbeeld van *morgens* trekt, dan is dat op zijn minst vreemd.

We moeten volstaan met te constateren dat na een onbeklemtoonde syllabe zich een neiging tot pluraliseren met -s openbaart, terwijl de normale uitgang -en zowel in polysyllaba als monosyllaba weinig concurrentie ondervindt na beklemtoonde syllabe. In het Afrikaans heeft deze tendentie zodanig doorgewerkt dat men er van een regel kan spreken: 'Die -e en die -s is die gewone meervoudsuitgange', zeggen Bouman en Pienaar in hun *Afrik. Sprkk.*³, § 69, 'en die algemene reël is: e volg na 'n beklemde lettergreep, -s na 'n swakbeklemde lettergreep'.

Deze verhouding tussen -en en -s is in het Nederlands ook duidelijk te zien aan sommige bijzonderheden van aan het Frans ontleende of daarmee gelijk te stellen geleerde en technische grieks-latijnse woorden. Zo staan bv. de woorden met beklemtoonde -ie aan het eind zoals *democratie*, *encyclopedie*, *fantasie*, *fotografie*, *genie*, *ideologie*, *trilogie* en zovele andere -logieën, tegenover die op onbeklemtoonde -ie van het type *familie*, *kolonie*, *natie*, *olie*, *provincie* en voorts de talrijke formaties op -atie (*inundatie*, *malversatie* enz.), -itie (*conditie*, *traditie*), -utie (*constitutie*, *restitutie*, *vendutie*), -antie (*extravagantie*, *kwitantie*, *remonstrantie*) en -entie (*referentie*, *consequentie*). Bij de laatste groep, waar het meervoud op -en de opeenvolging van twee onbeklemtoonde syllaben oplevert (*inundatiën*, *tradiëën*) concurreert het meervoud op -s sterk; als een woord als *financiën* volkomen immuun tegenover de neiging tot -s staat, dan zal hieraan wel niet vreemd zijn dat het een plurale tantum is. Bij de eerste groep, de woorden op beklemtoonde -ie daarentegen (*fantasieën*, *genieën*) komt het -s-meervoud zo goed als niet voor. Couperus, *Van oude mensen* II (1905), 220, heeft *fotografies* als meervoud. Als deze vorm meer is dan gewilde fransdoenerij van de auteur, dan bewijst zijn kortstondig bestaan, hoe snel zo'n 'frans' meervoud door de algemene tendentie is opgeruimd.

Deze tendentie verklaart ook de tegenstelling *condensa'tors-condensato'ren*, *mo'tors-moto'ren*, *radia'tors-radiato'ren*, *sec'tors-secto'ren* en meer van zulke doubletten.

De franse en geleerde woorden op onbeklemd -er, *hypochonder*, *kalender*, *masket*, *revolver* e.d., in klemverdeling gelijk aan de inheemse op -er, sluiten zich ook in hun meervoudsvorming daarbij aan.

Indische woorden pluraliseren over het algemeen volgens het rhythmisch beginsel. Monosyllaba als *baar*, *jonk* hebben het meervoud op -en; onder de meersyllabigen staan *kabaaien* en *pagaaien* tegenover *bandjirs*, *pisangs* en *sarongs*. De met -er genaturaliseerde substantiva als *klapper*, *sjappitouwer* sluiten zich ook in hun meervoud aan bij de nederlandse nomina agentis on -er.

Al vroeg zien we, ook in woorden waar volgens het rhythmisch beginsel *-en* te wachten was, de meervoudsuitgang *-s* bij persoonsnamen: *knechts* en *ooms* behoren tot de vroegste voorbeelden. Persoonsnamen van franse herkomst of met een suffix van franse oorsprong hebben veelal *-s*, ook wanneer de laatste syllabe beklemtoond is, zoals die op *-eur*: *coupeur, commandeur, gouverneur, masseur*, en op *-ier*: *juwelier, kanonnier, lancier, portier, tuinier, valkenier*⁵⁾. Ook de door hun klemtoon niet meer frans aandoende namen op *-aard*, waarbij het rythme veelal eerder *-en* zou doen verwachten, hebben zich hierbij aangesloten. In hetzelfde verband behoren verder de namen, van officiers- en onderofficiersrangen: *korporaals, generaals, majoors*, Beets geeft in de *Woordenlijst* nog *sergeanten*; naar de maatstaf van het tegenwoordig taalgebruik schijnt dit aannemelijker dan *kapiteinen*, dat bij Busken Huet voorkomt. Het woord *officieren*⁵⁾ zelf neemt tegenover de meeste persoonsnamen op *-ier* een uitzonderingspositie in.

Ook de romaanse woorden op *-oor*, als *cargadoor, pastoor, stukadoor, stuwadoor*, hebben *-s*-meervoud wanneer ze persoonsnamen zijn. *Matado(o)r* heeft *-s* en *-en*, al vermelden de woordenboeken de laatste uitgang niet. *Tenoren* is voor mij een meer voor de hand liggend meervoud dan *tenors*; het is ook maar half persoonsnaam: 'tenorstem' is een tenminste even gangbare betekenis als 'tenorzanger'. Maar de onbetwistbare voorwerpsnaam *kwispedoor* heeft in alle woordenboeken, ook in de citaten van het *WNT*, uitsluitend *kwispedoren*⁶⁾.

Het rhythmisch beginsel, gecombineerd met de *-s* bij persoonsnamen, wordt wel heel consequent, te consequent, toegepast door Brill in zijn *Nederlandsche Spraakleer*⁴⁾, 192, als hij zegt dat 'alle vreemde woorden en alle eigennamen die den toon op de laatste syllabe missen, eene *-s* in het meervoud krijgen.' Hij geeft daarbij als voorbeelden *satans, sultans, Josephs, Cherubs, Seraphs, tamboers* (wie *tamboer*' spreekt, zal ook *tamboeren* mogelijk achten), *Caesars, Everts, Lessings*.

Het is mogelijk dat de persoonsnamen onder invloed gekomen zijn van het type *riddere*, dat aanvankelijk ook uit persoonsnamen bestond. Zo is ongeveer de opvatting van Van Helten, *Mnl. Sprkk.* § 251. De

- 5) Over *assuradeuren, directeuren, officieren* straks. Dat bij *portier* het *-s*-meervoud een specifiek kenmerk van de persoonsnaam is, toont de pluralis *portieren*, 'rijtuigdeuren'. Eenzelfde tegenstelling tussen persoons- en zaaknaam vertoont *vizier*.
- 6) Als ik zelf het woord, dat nu niet tot mijn dagelijks vocabularium hoort, moest pluraliseren, zou ik het met *-s* doen. Misschien is dat een relict uit mijn jeugdijaren, die ik doorbracht in een streek waar het *-s*-meervoud meer gebruikelijk was dan in de algemene taal, en.... waar de *kwispedoor* nog een tamelijk gangbaar gebruiksvoorwerp was.

franse namen op *-ier* en *-eur* vertoonden zowel in uiterlijke vorm als in etymologische bouw en betekenis een onmiskenbare overeenkomst met de nomina agentis op *-ere*. *Portier* heeft zelfs *portere* als meer inheemse tegenhanger. Voor *valkenier* vormt *valkenare* een brug naar de *-ere*-woorden. Ook de woorden op *-aard* herinneren formantisch aan die op *-are*, en de pendants op *-erd* hebben zich in de loop van de ontwikkeling tot samenvallens toe geassocieerd met die op *-er* (vgl. *knoeierd*, *snoeperd* e.d.).

Opmerkelijk is, dat de persoonsnamen op *-ling*, in latere tijd een zeer productief type, zonder uitzondering het *-en*-meervoud hebben: *beroerling*, *duisterling*, *lammeling*, *stommeling*. Ter aanvulling op wat boven over de klemverdeling bij de *-ing*-abstracta is gezegd, kan nog dienen dat bij de *-ling*-afleidingen het zware bijaccent op *-ling*, en daarmee in verband de duidelijkheid van de vokaal, buiten twijfel is.

Bij de familienamen op *-ing*, *-ink* treffen we meestal de meervoudsuitgang *-s* aan, vooral wanneer ze tweesyllabisch zijn en daardoor de rhythmische bouw mede bevorderlijk is aan het *-s*-meervoud: *de Bannings*, *de Schultinks*. Bij namen als *Alberding*, *Wesseling*, zal door de andere klemverdeling een pluralis *Alberdingen*, *Wesselingen* meer kans maken. Maar ook *Banningen*, *Frijlingen* zijn niet ondenkbaar, al was het alleen maar om duidelijk het onderscheid te doen spreken met *Bannings* en *Frijlings* als singularisvormen. Deze laatste hebben dwingend *-en* als meervoudsuitgang: zie even verder.

Er zijn voorts een reeks van gevallen waarin de keus van het meervoud bepaald wordt door fonetische factoren in de eindsyllabe.

Een consonantisch wordeinde heeft, voorzover ik zie, alleen invloed wanneer het *-s* is. Bij zulke woorden zou immers een *-s*-meervoud alle onderscheid tussen singularis en pluralis uitwissen. Woorden als *dassen*, *jassen*, *messen*, *vossen*, *bazen*, *hazen*, *dozen*, of vreemde woorden als *congres*, *grimas*, *kuras* e.t.q. zeggen weinig, omdat het ook om de beklemtoning typische *-en*-woorden zijn. Iets meer vermeldenswaard zijn woorden die overigens door hun rhythmische bouw voor een *-s*-pluralis in aanmerking zouden komen, zoals *bakkes*, *dreumes*, *loeres*, *vonnis*, en vreemdelingen als *commissarissen*, *inventarissen*, *mandatarissen*, *notarissen*, *polissen*, *salarissen*, *sinussen*. Ook persoons- en familienamen doen mee: *er zijn twee Bertussen in de familie*, *een avondje bij de Jollesen*, *In de Isingsen*, *de Reininksen* herkent ieder terstond het meervoud van *Isings* en *Reininks*, in tegenstelling met *de Bannings* en *de Reininks*, zoëven vermeld als de meest gebruikelijke meervouden van *Banning* en *Reinink*.

Deze invloed van *-s* aan het wordeinde spreekt voor ieder Nederlander zo vanzelf, dat het nauwelijks de moeite van het constateren

waard is. Belangwekkender zijn de bijzonderheden die zich voordoen bij woorden die in het enkelvoud op een klinker uitgaan. De uitgang *-en* is hier soms onmogelijk of althans heel bezwaarlijk, omdat er een hinderlijke hiaat door zou ontstaan. En aangezien de oude meervoudsvorming met *-n* alleen, zoals in mnl. *scoen* als pluralis van *scoe*, al vroeg improductief is geworden, bracht de nieuwe uitgang uitkomst.

In het bijzonder bij woorden op *-a* is de uitgang *-en* wegens de hiatus ondenkbaar. Bekende voorbeelden geeft het door de spelregels aaneengesmede drietal *raas*, *vlaas* en *eegaas*, maar even duidelijk spreken veel andere meervouden, waarin de *s* niet zomaar aan het woord vastgeschreven wordt, zoals de naam van de letter *a*, de *pa's* en de *ma's*, en vrouwennamen als *Anna's* en *Ida's*.

Het wordeinde op *-ee* en *-eu* vormt geen bezwaar tegen de *-en-* pluralis (*tweeën*, *zeeën*, *tropeeën*, *keuen*, *reuen*), omdat deze vokalen enigszins difthongisch zijn en de consonantische naslag van de klinkers een gemakkelijke overgangsklank vormt, zodat van hiaat geen sprake is. Enigszins anders, maar toch overeenkomstig, is de toestand bij woorden op *-ie* en *-u*. Deze hoge vokalen worden wel in de singularis vrij zuiver monofthongisch gesproken, zijn trouwens ook korter dan de zoëven genoemde middenvokalen, maar bij toevoeging van *-en* vormt zich een *j*, resp. *w* als natuurlijke overgangsklank, als in *drieën*, *spieën*, en de talrijke franse of geleerde woorden op *-ie* als *democratie*, *fotografie*, *ideologie* e.d. Voorts komen *individuen*, *revenue* en *residuen* voor, maar het *-s*-meervoud is bij deze woorden niet onbekend. Bij *fichu's* en *tissu's* is het zelfs het enige: bij zulke woorden wordt de *-s*-uitgang gedistingeerder geacht wegens hun nog duidelijke vreemde, franse, cachet: straks komen er meer zulke ter sprake, alsook het volkomen ingeburgerde *paraplu*, dat niettegenstaande die inburgering zo goed als alleen *paraplu's* heeft.

Parallel met de middenvokaal *-ee*, zo zou men verwachten, loopt de achtermiddenvokaal *-o*, die evenzeer licht difthongisch gesproken wordt. Toch weet ik geen ander *-en*-meervoud te noemen dan *protozoën*; licht kent de biologie meer zulke wetenschappelijke termen. En dat heeft nog het bezwaar dat de singularis wat onwaarschijnlijk aandoet. Het meer alledaagse *vlo-vlooien* toont in zijn onregelmatigheid, dat de *-en*-uitgang in de nominale flexie na *-o* bezwaarlijk gevonden wordt. Aan namen als *Exloërmond* en *Grolloërstraat* kan men horen dat de hiatus tussen *o* en *ə* zich bij *o* op precies analoge wijze laat overbruggen als die tussen *ee* en *ə*, zelfs wanneer de *o* geen klemtoon van betekenis draagt. Evenzo aan de werkwoorden *autoën*, *kanoën*, maar het meervoud van *auto*, *kano* luidt toch nooit anders dan *auto's*, *kano's*, al werkt dan de rythmische bouw van dit woord, zoals we boven zagen, het *-s*-meervoud in de hand. Geaccentueerd is de slot-*o* in

zozo's, dat trouwens een persoonsnaam is, en in de naar mijn gevoel precieuzere, uitspraak *hobó's*. De vrij talrijke woorden van Italiaanse herkomst, zoals *saldo*, *torso*, en het daarmee op één lijn staande *salvo*, hebben altijd *-o's*, voorzover ze niet op z'n italiaans gepluraliseerd worden. Maar ook hier bevordert de beklemtoning de *-s*. Misschien kan men het bevreemdende verschil in gedrag tussen de *-o-* en de *-ee-* woorden daaruit verklaren dat het aantal substantieven op beklemtoonde *-o* veel geringer is dan dat op beklemtoonde *-ee*, zodat het *-en-* meervoud hier geringere kans kreeg door de rhythmische bouw.

Zo zou het dan ook moeten zijn met de woorden op *-oe*, die toch ten aanzien van mogelijk hiaat in dezelfde gemakkelijke omstandigheden verkeren als die op de hoge tegenhangers *-ie* en *-u*. Hier neemt evenwel *koe*, een van de weinige deugdelijke, inheemse woorden met beklemtoonde *oe*, met *koeien* dezelfde afwijzende houding tegen *-en* aan als *vlo* bij de *-o*-woorden. Tegen *koeén* zou a priori even weinig bezwaar zijn als tegen de *roekedekoeënde duiven* van Herman Gorter, een vorm die in zuidnederlandse dialecten ook niet ongewoon is blijkens het *WNT* s.v. *roekoeken*. En als *een toeë deur* of *een moeë trek* wat neologistisch gedurfd aandoen, dan is dat zeker niet alleen om fonetische redenen. Intussen is *moe's* het enig denkbare meervoud van *moe* 'moeder', al wordt hier de *-s* ruimschoots gesteund door *ma's* en *moeders*, en door het feit dat het woord een persoonsnaam is. Met onbeklemtoonde *-oe*: *opoes*, *Hindoes*, *Zoeloes*, *baboes*. En wie *ratjetoe*, met bijaccent op *-oe*, pluraliseren wil, zal stellig *ratjetoës* vormen.

Afzonderlijke bespreking is gewenst van de woorden waarin, bij een oorspronkelijk wordeinde op *-de*, de *d* gesyncopeerd is met syllabeverlies (zie *Ts* 46, 1 vlgg.): gevallen als *la*, *sla*, *zo*, *roe*, *slee*, *wei*.

Die op difthong en difthongachtige klank, zoals *wei*, *slee* leveren geen moeilijkheid op: zonder hiatusbezwaren krijgen ze *-en*. Alleen is een *geschreven d*-loze vorm in het meervoud soms nog wat gewaagd: *groene weien* zal vreemd aandoen, *sleeën* minder bezwaar ontmoeten. Bij een woord als *vouw* bestaan in 't geheel geen scrupules meer, omdat er geen vorm, ook geen geschreven vorm, met *d* meer bestaat. Die op *-a* en *-oe* komen in aanmerking om de algemene tendentie tot *-s*-meervoud te volgen, en doen dat ook, wanneer geen traditioneel meervoud met *d* zich verzet. Wie het woord *sla* in het meervoud wilde gebruiken zou zonder weerstand van *smakelijke sla's* kunnen spreken ⁷⁾. Ook het al genoemde *vla* is voldoende vrij van het oudere *vlade*, om

⁷⁾ *Saladen*, dat Beets, *Woordenlijst*⁵ nog geeft als het enige meervoud, zou in ieder geval onmogelijk deftig doen. Nog daargelaten dat *saladen* tegenwoordig om een andere reden op zichzelf onwaarschijnlijk zou zijn: *salades* is voor de meeste Nederlanders de enig bestaande vorm: zie verderop.

de gewone meervoudsformatie van woorden op *-a* te krijgen; *vlaas* is dan ook zo vast geworden dat De Vries en Te Winkel er het inheemse etiket aan hebben durven geven door de schrijfwijze met twee *a*'s te sanctionneren, evenals bij *eega*, waar de langere vorm althans in het simplex *gade* nog had kunnen doen aarzelen. Daarentegen is *la* twijfelachtig. *Er zijn twee diepe la's in het bureau* ondervindt nog sterke concurrentie van *laden*, om van het vulgair geworden *laaien* te zwijgen. *Kade* heeft alleen al om zijn hypercorrecte, dus in oorsprong precieuze, *d* kans om de enige beschaafde vorm te worden. Wie *ka* durft gebruiken, zal allicht *kaden*⁸⁾ als pluralis daarbij maken, en *kaaien* heeft in Noord-Nederland, om dezelfde reden als *laaien*, een heel zwakke positie. De koperen of bronzen of houten staaf die een traploper of een gordijn in de vorm houdt, heet *roe*, nooit *roede*, maar niemand zal nog spreken van *koperen roes*, maar *roeden* als pluralis gebruiken, met verwerping van de gedeprecieerde vorm *roeien*. *Zo* = 'graszode' leeft als enkelvoud in het taalgevoel van de beschaafde stedeling nog te weinig om bespiegelingen over het meervoud te houden: *zoden* is de gewone vorm. Het andere *zo* 'zoodje vis; rommel' heeft, voorzover het niet de diminutievorm heeft, royaal het meervoud *zooien*; hier is die familiere vorm voor zo'n familiaar begrip zelfs in het enkelvoud *zooi* doorgedrongen, welk enkelvoud dan op zijn beurt het meervoud *zooien* als normaal doet voorkomen.

Ook wanneer de *d* aan het einde van het woord staat, kan de pluralisvorming tot complicaties aanleiding geven. *Kleren* is èn door de *d*-syncope èn door de ongewone meervoudsuitgang een plurale tantum geworden; het is geïsoleerd geraakt van *kleed*, dat in gewone taal niet meer 'kledingstuk' betekent, en *kleden* als meervoud heeft. En als iemand *kleed* = 'kledingstuk' nog eens min of meer archaïstisch gebruikte, b.v. schreef of sprak van *een lang, statig kleed*, dan zou hij, als hij dat pluraliseren wilde, wel in de stijl moeten blijven en tot het meervoud *klederen* zijn toevlucht nemen, na geaarzeld te hebben over de mogelijkheid van *kleden*, maar zonder aarzelen *lange, statige kleren* te hebben verworpen. *Kwaaie* en *goeie* zijn wel aanvaard, zij het ook nog niet in geschrifte, als verbogen vormen van de adjectieven *kwaad* en *goed*, maar bij het gesubstantiveerde *kwaad* (trouwens een woord van hogere stijl) past alleen (*van twee*) *kwaden* (*het beste kiezen*). *Hoge hoeien* als meervoud van *hoed* is volkomen onmogelijk van vulgariteit, maar *bloeien van kinderen* heeft zich, aanvankelijk als schertsend bedoelde gemeenzaamheid, weten omhoog te werken, en als ik me niet bedrieg, is het schertsende er langzamerhand af, zozeer dat

8) En wie *kade* zegt, zal sterke neiging tot het meervoud *kades* hebben: zie even verder.

velen er geen meervoud van *bloed* meer in herkennen, maar het met *bloeien* verbinden, zodat de betekenis gaat worden 'flinke, gezonde, bloeiende kinderen'.

Bijzondere aandacht verdient de toeneming van het -s-meervoud bij woorden die op -*ə*, geschreven -*e*, uitgaan. De voor de hand liggende verklaring, te vinden o.a. bij Schönfeld, *Hist. Gr.*³ 116, Overdiep, *Stil. Gr.* 249, is deze dat het meervoud niet van het enkelvoud te onderscheiden is bij sprekers die in woorden als *kiezen*, *gieten* enz. de slot-*n* apocoperen. Zo komen meervouden op als *bendes*, *boetes*, *gemeentes* e.d. Zulke pluralia horen dus thuis in het gebied dat de -*n* apocopeert, en aangezien in dat gebied de centra van de beschaafde omgangstaal liggen, worden ze hoe langer hoe meer algemeen-nederlands. In de niet-apocoperende dialecten geldt het bezwaar van het ongemarkeerde meervoud niet, en zo staan door *bendn*, *boetn*, *gemeentn* enz. steviger, maar ook daar wint de -*s* veld, in de noord-oostelijke provincies hier en daar misschien met steun van een daar voorkomende neiging tot -*s*-meervoud ook bij substantiva die daarvoor in de algemene taal niet in aanmerking komen, zoals *arms*, *diers*.

De geschreven taal houdt zich nog tamelijk afwijzend tegenover de -*s*-meervouden, en vindt daarbij licht steun in het spreekgebruik van niet-apocoperende Nederlanders, wier *bendn* en *boetn* nog evenmin als de -*n* in verbale vormen als *kiezn* en *gietn* tot vulgarisme zijn afgezakt, maar als provinciale nuancering worden aanvaard. Brill keurt in zijn *Nederl. Spraakleer*⁴, 187, *lentes* en *begeertes* nog uitdrukkelijk af. Het *WNT* noemt *gewoontens* (op -*ens* kom ik nader terug) als gebruikelijk in de 18e eeuw 'en tegenwoordig in de volkstaal'. Evenzo *bediendes* 'in de volkstaal, althans die van Holland'. Dat odium van volkstaal-achtigheid zal ook de oorzaak zijn dat het veel gebruikte *Handwoordenboek* van Koenen-Endepols-Heeroma nog zo zelden het -*s*-meervoud staaft. De 20e druk van 1942 vermeldt bij woorden als *bediende*, *belofte*, *bende*, *boete*, *bode*, *halte*, *holte*, *gemeente*, *gewoonte*, *orde*, *rede*, *winde*, *ziekte* en veel andere, die men in beschaafd 'hollands' Nederlands zelden anders dan met -*s* hoort pluraliseren, uitsluitend het -*n*-meervoud. Ook bij franse en daarmee gelijk te stellen woorden, en daaronder vrij wat jonge ontleningen waarbij het -*s*-meervoud uit franse traditie geenszins zou misstaan (zie bldz. 19 vlg), geeft het *Handwoordenboek* vaak alleen -*n*: *legende*, *lijfrente*, *maskerade*, *palissade*, *promesse*, *sinecure* (hier geeft Verschure ook al -*s*), *sirene*, *succursale*, *tube*. *Pauze* was in de 18e druk nog uitsluitend -*n*-woord, maar heeft in de 20e ook -*s* gekregen; *cassette* heeft beide meervouden, maar de vernieuwing is niet doorgedrongen tot *schrijf-cassette*, dat nog alleen -*n* heeft. Evenzo is *schaalcollecte* met alleen -*n* nog achtergebleven bij het simplex *collecte*, waarbij het -*s*-meervoud

al wordt erkend. Beets gaf in 1914 van *kazerne* nog uitsluitend *kazernen*, daarentegen aanvaardde hij al *methodes* naast *methoden*. Ook bij zulke vreemde en bastaardwoorden geldt blijkbaar het -s-meervoud als populairder en minder verzorgd. In een onderwijskundige commissie had een rapporteur geschreven *schooltypes*; op voorstel van de voorzitter kwam in het gedrukte rapport *schooltypen* te staan, omdat dat beter in de ambtelijke omgeving paste. Eenstemmig zijn alle woordenboeken bij *principes*. Maar wie in het enkelvoud *princiep* aandurft, zoals in het Zuiden nogal voorkomt, die pluraliseert *princiepen*, dat hier juist de meer verinheemste vorm representeert. *Nomades* komt niet voor, omdat *nomaden* een plurale tantum is; de uitgang *-ade* is geenszins een beletsel: *balustrades* en *palissades* zijn gewoon.

Het meervoud *paraplu's*, dat ik boven bevreemdend noemde, zou wellicht kunnen uitgegaan zijn van het enkelvoud *parapluie*, viersyllabig gesproken met ə aan het eind. Wel komt onder de citaten van het *WNT* juist van deze vorm een paar maal het meervoud *parapluien* voor, maar dit kan de deftige (schrijf)vorm zijn, die een populairder (gesproken) *parapluies* naast zich had. Aannemelijker nog is zo'n verloop van zaken bij het inheemse *bladzij's*, dat men als gesproken meervoud vaak hoort, en dat ik gedrukt als *bladzij's* ontmoette bij Jc. Smit, *Bijdrage tot Potgieters stijl*, passim. Het s-meervoud zal in eerste instantie gevormd zijn bij *bladzijde*.

In het Drechterlands, zo deelt Karsten, *Dial. v. Drechterland I*, § 103 mee, 'hebben de woorden met het suffix *-te*, die thans in het A. B. de uitgang *-n* hebben, bij ouderwetse mensen nog een *-s*.' Dat geeft de indruk alsof de *-s* in het Drechterlands op terugtocht is, en we vragen ons af hoe dan moderne Drechterlanders *gemeente* en *gewoonte*⁹⁾ pluraliseren, daar het Drechterlands geen *-n* kent, maar alleen, volgens § 101, *-e*, *-ere* en *-s* als meervoudsuitgangen heeft. Zeker is dat het 'A.B.' de andere koers volgt. En de *-s* is allang niet meer een meervoudsuitgang van de 'spreektaal'. Ook in het schrift gaat de natuur steeds meer boven de deftige leer. H.Y.D. Lammers, *Weekblad v. gymn. en middelb. onderwijs*, 37e jrg. blz. 174, laat *rectorale redes* drukken, Van Wijk in *Geert Grote*, blz. 6 *voorredes*. Daarentegen heeft Bordewijk, *De laatste eer*, nog *grafreden*; Brom, *Nietzsche's Antichrist*, 148 *lofreden*, en de Romein's *Erflaters IV*, 48 *gedenkreden*. Het woord *rede* was trouwens al lang een crux wat zijn meervoud betreft: *leerrede* kon gevoeglijk *leerredenen* hebben, maar het simplex *redenen* zou stellig als het meervoud van *reden* opgevat worden. Daarom leraarde men wel dat bij *rede* 'oratie' *redevoeringen* als plu-

9) Zou het werkelijk zo zijn als men uit § 102-03 moet opmaken, nl. dat de *-s* alleen na het suffix *-te* voorkomt en niet bij andere woorden op *-e*?

ralis diende gebruikt te worden. Men ziet, de pluralis *redes* is in meer dan een opzicht een uitkomst. *Begeertes naar kleine wijsheden* is de titel van één van Couperus' *Korte Arabesken*. A.C. Bouman, *Bundel-De Vooy*, 34, schrijft *vereistes*¹⁰⁾. In kopij van een neerlandicus voor een vaktijdschrift vond ik *gemiddeldes*. Van Ginneken, *Onze Taaltuin* IX, 87 heeft *literatuuropgaves*. En *bodes*, trouwens als mannelijke persoonsnaam ook al tot -s geneigd, komt al voor in de Camera Obscura, zij het ook dat het daar aan Kees de schippersknecht-ex-huisknecht in de mond wordt gelegd. Ik durf vermoeden dat *kerkbode*, waarvoor ik in geen woordenboek een meervoud vind, standvastig *kerkbodes* heeft. Het woord *zege* 'overwinning' heeft in de gangbare woordenboeken geen meervoud. Maar *Het Vaderland*, avondblad van 20 November 1942, schreef over de biljartsuccessen van Jan Dommering: 'Die jaren waren de *zeges* niet van de lucht'. Een pluralis *zegen* zou hier aanleiding gegeven hebben tot twijfel of misverstand.

Een steeds groeiende rubriek van woorden op -e wordt gevormd door de vervrouwelijkte persoonsnamen naast mannelijke zonder die -e¹¹⁾: *echtgenote*, *leerlinge*, *erfgename*, *Heilsoldate*, *ingelände*, *passagiere*, *dieve* (Multatuli, *Vorstenschool*, 1e bedrijf). Vooral vreemde woorden op -ant, -ent en -ist worden hoe langer hoe minder 'gemeenslachtig', en eisen hoe langer hoe dwingender hun vrouwelijk pendant op -ante, -ente, -iste. Inzonderheid bij de -ist-woorden is de differentiatie ver doorgewerkt, bij *telefonist* kan men zich ternauwernood een vrouw meer denken, bij *typist* helemaal niet meer. En een *lokketiste* heeft voorzover ik weet geen mannelijke tegenhanger. Opmerkelijk is nu dat de -iste-vorm ook in de pluralis zich van de masculiene -ist gaat onderscheiden. Een zo gezaghebbend lichaam als het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft èn het sexuele distinctief aan -iste, èn de -s-pluralis daarbij, erkend in een advertentie van Mei 1946, waarin het 'stenotypistes en typisten' vraagt. Het is duidelijk, dat met de 'stenotypistes', meervoud van *stenotypiste*, jongedames zijn bedoeld, terwijl de 'typisten' of manspersonen moeten of wel van beiderlei kunne mogen zijn.

Het is opmerkelijk, dat gesubstantiveerde adjectiva en deelwoorden de neiging tot -s niet vertonen¹²⁾, hoewel het veelal persoonsnamen zijn, zodat de kansen voor -s hier gunstig waren. Blijkbaar worden zulke

10) Het toeval wil dat de auteur het woord tussen aanhalingstekens plaatst. Maar die aanhalingstekens beogen niet de formele gewaagdheid van het -s-meervoud aan te geven.

11) Vgl. *NT g XXXI*, 328 vlg.

12) Dit is al geconstateerd door Opprel voor het Oudbeierlands in zijn beschrijving van dat dialect (1896) § 51 Opm. 1.

woorden nog te veel als gewone adjectiva gevoeld, om ze de -s te geven, die aan de adjectivische flexie vreemd is. *Bedeelde, belanghebbende, betrokkene, blinde, dode, geestelijke, geleerde, gewonde, lange, lijfeigene, neringdoende, onbehuisde, ondergeschikte, schele, slechthorende, uitgewekene, verdachte, verminkte, vermiste, volwassen, vrijgestelde* en dergelijke woorden kunnen we ons voorlopig niet met -s gepluraliseerd voorstellen. Het Afrikaans is in dezen heel wat verder gegaan: *blankes, geleerdes, taalkundiges* en dergelijke meervouden ontmoeten daar geen bezwaar.

Het nederlands taalgebruik luistert nog nauwer. Het boven al genoemde *bediende* kan niet als verbogen vorm van het deelwoord *bediend* worden opgevat, en heeft zonder bezwaar *bediendes*. Met *beambte* staat de zaak niet anders; wanneer *beambtes* nog wat gedurfd is, dan ligt die aarzeling wellicht aan de 'deftigheid' van het woord. *Beklaagde* kan bij de nu gewone betekenis van *beklagen* niet meer als participium daarvan gelden. Zo wordt *beklaagdes* langzamerhand mogelijk. *Gedaagdes* daarentegen, van een normaal participium bij *dagen*, is voorlopig ondenkbaar. *Taaie* in de zin van 'borrel' veronderstelt een zo ongewone betekenis van *taai*, dat *drie taaies* heel wel kan voorkomen. Ook het deftige *gecommitteerde* is wel zozeer losgeraakt van het thans weinig meer gebruikelijke *committeren* 'opdracht verlenen'¹³⁾, dat ik een meervoud *gecommitteerdes* heb kunnen horen uit de waardige mond van iemand die zelf de functie van regeringsgecommitteerde bij gymnasiale eindexamens vervulde; het was nog wel een 'eerste gecommitteerde'. Merkwaardig is het in de schooltaal, althans in de gesproken schooltaal, zeer gangbare *onvoldoendes*. Hoewel de betekenis geenszins afwijkt van het gewone adjectief in *onvoldoend cijfer*, bewijst het substantief *onvoldoende* zijn afdoende isolering daarvan doordat het een *de*-woord geworden is¹⁴⁾. Zo is het een ontwijfelachtig substantief en wordt met -s gepluraliseerd. In *gezegde* 'wat iemand zegt, wat men vaak zegt' heeft misschien juist het *dat*-genus meegewerkt tot het meervoud *gezegdes*; in de bet. 'praedicaat' is het ook semantisch los van het participium *gezegd*, en wordt bv. in de *Nieuwe Nederlandse Spraakkunst* van Ern  en Jc. Smit (Deel I, 1946), geregeld met -s gepluraliseerd.

Wanneer zulke gesubstantiveerde adjectieven op -e familienamen zijn,

- 13) De jonge, half schertsende betekenis 'als gecommitteerde fungeren', eigenlijk een enigszins vrije afleiding bij *gecommitteerde*, bewijst wel hoezeer het oude *committeren* op de achtergrond is geraakt.
- 14) Bij Koenen-Endepols-Heeroma staat het woord, evenals in vorige drukken van het *Handwb.*, als 'o.' (onzijdig) opgegeven. Dit is mij volkomen onbekend; ik vermoed dat de vermelding in Koenen een lapsus is.

worden ze niet meer als adjectiva beseft en krijgen altijd -s, misschien met medewerking van de voorkeur voor die uitgang bij persoonsnamen. Het niet zelden voorafgaande lidwoord in namen als *De Jonge*, *De Lange*, *De Zoete*, is trouwens evenmin meer in actieve dienst, maar is een onmisbaar bestanddeel van de naam gaan vormen, zoals duidelijk blijkt wanneer in het meervoud het gewoon functionerende lidwoord er nog eens voor geplaatst wordt: *de De Jonge's*, *de De Zoete's*.

Een oud geval van substantivering is *jongen*. In het grootste deel van het taalgebied leeft mnl. *jonghe* voort (*Supplement* op Franck-Van Wijk i.v. *j o n g e n*; vgl. ook Kruisinga, *Taal en Leven* VI, 80); ook de dialecten die de -n in woorden op -en niet apocoperen, hebben *jonge*. In hoeverre de schrijfvorm *jongen* aan een gesproken werkelijkheid beantwoordt, kunnen we hier buiten beschouwing laten: volgens Blancquaert en Mevr. Tavern-Vereecken, *Feestbundel Van de Wijer* II, 18, is de vorm met -n levend in noordelijk Noord-Holland, Zeeland en Vlaanderen¹⁵⁾. Voor het grootste deel van Noord-Nederland blijft daarmee de toestand deze dat het substantief *jonge* een meervoud *jonges* heeft. Of misschien het ongewone van het schriftbeeld *jonges* de spelling *jongens* bevordert heeft, en daarmee ook de - in het overgrote deel van Noord-Nederland papieren - singularis *jongen*?

Die veronderstelling is niet zo gezocht als ze op het eerste gezicht lijkt. Het is nl. merkwaardig dat de oudste schriftelijke getuigenissen van het -s-meervoud bij woorden op -e altijd de schrijfwijze -ens vertonen. Het alleroudste voorbeeld, dat ik aan Schönfeld *Hist. Gr.*³, 115 te danken heb, is wellicht het in het *MnlW IX*, 1875 vermelde *weddens* als meervoud van *wedde*. Het citaat is ontleend aan de *Oudste Stadsrekeningen van Dordrecht*, uitg. Ch.M. Dozy. Aan een drukfout in de uitgave zullen we wel niet mogen denken. Wie erg wantrouwig wil zijn, zou de -s van *weddens* desnoods kunnen toeschrijven aan nawerking, bij de schrijver van de stadsrekening, van de -s in het naburige *tresoriers*: er staat nl. *den tresoriers haer weddens*. Maar zo laat zich niet wegredeneren het *webbens* uit een 16e-eeuwse rekening van Gouda (*MnlW IX*, 1841). En deze -ens-spellingen treft men tot aan het eind van de 18e eeuw aan. In 1792 b.v. nog *gedoentens* (*Hand. en Levensber. Mij. Ned. Lettk.* 1941/42, bldz. 5); A.R. Falck schrijft

15) Misschien mogen we voor die streken met Schönfeld, *Hist. Gr.*³ 124 aannemen dat deze nominatief historisch een casus obliquus is. Deze verklaring is in ieder geval aannemelijker dan die van Cosijn, *Taal- en Letterbode* II, 143, die -en wil herleiden tot een ouder -în (zoals in *veulen*, *gulden*): een zodanige herkomst zou eerder **jungen* doen verwachten, en bovendien pleit tegen Cosijns mening, dat uit het Mnl. geen **junghijn* of **jonghijn* is opgetekend, terwijl *jonghe* heel gewoon is.

in een brief van 25 Juni 1798 *boetens*, in een van 11 Mei 1800 *ziektens*. Het *WNT Suppl.* 246 vermeldt een meervoud *aardens* bij *aarde* van 1794. Misschien mogen we wel zeggen dat de *-ens*-spelling zo lang voorkomen totdat ze door de officiële grammatica in de ban gedaan zijn. Als Multatuli in *Woutertje Pieterse* nog *ongerijmdhedens* gebruikt, dan is dat wel opzettelijk om het komische effect.

Deze pluralia zullen wel van dezelfde aard zijn als die we voor latere tijd constateerden bij substantiva op *-e*. Dat is ook de mening van Opprel, *Dialect van Oud-Beierland* § 51, waar hij van *gedeeltens*, *weddens*, *bodens* uit de *Privilegiën van Dordrecht* (16e eeuw) zonder aarzelen aanneemt dat die woorden toen als *gedeeltens* enz. gesproken zijn.

Het spellingbeeld geeft echter de indruk alsof de twee meervouds-uitgangen *-en* plus *-s* tot één zijn versmolten. Het geval zou dan te vergelijken zijn met *-eren* of *-ers* in *kinderen* en *kinders*. Zo beoordeelt Schönfeld, *Hist. Gr.*³ 115 het inderdaad, maar hij helt toch tot het standpunt van Opprel over, als hij *ibid.* 116 zegt dat 'het uitgangspunt vormden substantieven op *-e*, waar de *-s* bij zwakke uitspraak of apocope van de *-n* het meervoud verduidelijkte'.

Schönfelds weifeling om voor vroegere eeuwen reeds het proces te aanvaarden dat de 19e en 20e eeuw ons onmiskenbaar te zien geeft, zal wel zijn oorzaak vinden in vormen die zich op het eerste gezicht wel heel bedrieglijk als 'dubbele' meervouden voordoen, zoals holl, *kippes*, meervoud van *kip*¹⁶⁾. Maar ook zulke gevallen maken het niet nodig om in het *-ens* van vroeger eeuwen een werkelijk dubbel meervoud aan te nemen. *Kippes* e.d. zullen hun voorbeeld ontleend hebben aan de *-s*-pluralia van woorden die vroeger op *-e* uitgingen, zoals de door Opprel genoemde Beierlandse *beddes*, *muddes*, *mugges*, *vlagges*. Na de apocope van de *-e* kwam naast een enkelvoud *bed*, *mud* een meervoud *beddes*, *muddes* te staan, en deze verhouding kon aanleiding geven tot een *kippes* bij *kip*.

De schrijfwijze *gedeeltens*, *gewoontens*, *ziektens* e.d. zal dan zo te verklaren zijn, dat men *gedeeltens*, *gewoontens*, *ziekten* een al te vreemde spelling vond, en het werkelijk gehoorde meervoud niet beter wist voor te stellen dan door een verandering in het traditionele *gedeelten*, waarvan men zich toch niet goed kon of durfde losmaken. Dit wordt te begrijpelijker juist als men aanneemt dat een geschreven *gedeelten*, *ziekten*, of om buiten de meervoudsvorming te gaan, een geschreven

16) *Tobbes*, door Schönfeld in hetzelfde verband geciteerd, moet vervallen: *tobbe* is de gewone singularisvorm. En *kijves* en *brommes* (*t.a.p.* 116) zullen wel meervouden van de gesubstantiveerde infinitieven *kijve(n)* en *bromme(n)* zijn (vgl. *WNT* III, 1512 en VII, 2900), dus ook geen 'dubbele'.

nemen, geven normaal als *gedeelte, ziekte, neme, geve* gesproken werd. Want dit feit bracht er nog niet toe om ook *neme* en *geve*, laat staan *gedeelte* en *ziekte* als meervoud te schrijven. Het is bekend hoe we de bewijzen in geschrifte voor de apocope van de *-n* in *-en* met een lantaarntje moeten zoeken. Nog uit het proza van na 1880 immers, dat in het weergeven van gemeenzame taal heel wat vrijer te werk gaat dan vroeger, zou een vreemdeling de indruk krijgen, dat een gesproken *neme, geve* hoogst onbeschaafd is en alleen voorkomt bij Nederlanders die *kaik* of *gait* zeggen. Wanneer een tijd van realisme nog zo scrupuleus staat tegenover de overgeleverde spelling van woorden op *-en*, dan kan men dit in de 18e eeuw en vroeger in nog sterkere mate verwachten. Ten slotte ligt de schrijfwijze *-ens* in hetzelfde vlak als *-ens* in *degens, dekens, lakens, molens, morgens, veulens* en meer zulke pluralia van substantiva op *-en*. Ook hier was de fonetische werkelijkheid in de apocoperende streken *moləs, morgəs*, enz., maar de schrijfwijze met *-ens* bleef vast.

Bij het *-s*-meervoud van woorden op *-e* is al enige malen ter sprake gekomen een factor, die zich in latere tijd doet gelden bij de keus tussen *-s* en *-en*, en die ik zou willen noemen de statigheidsnuancering. Het verschil in sfeer tussen *vogelen* en *vogels, vleugelen* en *vleugels, tempelen* en *tempels* is allang geconstateerd: een sfeerverschil dat licht uitgroeit tot een betekenisverschil als in *letteren* naast *letters, vaderen* naast *vaders*, en de oude bekenden uit de spraakkunsten *hemelen-hemels* en *heidenen-heidens* (van *heidens* moet ik bekennen dat het mij a l l e e n uit spraakkunsten bekend is). Voor onze ogen zien we het betekenisverschil ontstaan tussen *raadsele* en *raadsels, tekenen* en *tekens*. In het algemeen bevordert deze nuancering het 'overdrachtelijk' gebruik met *-en* tegenover het 'eigenlijk' met *-s*. Het overdrachtelijke immers hoort meer thuis in wat men de hogere stijl pleegt te noemen.

Een dergelijk rangverschil is er tussen ernstig-verheven enerzijds en familiaar-scherpsend anderzijds. Dit spiegelt zich aardig af aan het woord *apostel* waarbij, zoals het *WNT* i.v. opmerkt, het meervoud op *-en* past, wanneer het woord met ernst of met eerbied gebruikt wordt, en '*apostels* wanneer het in scherts of met minachting wordt toegepast', b.v. *een huis vol kleine apostels, lastige apostels*. Hoe scherp we op dat verschil reageren, werd mij eens bewust, toen ik bij een gymasiaal eindexamen een candidaat van *de twaalf apostels* uit het Nieuwe Testament hoorde spreken. Maar die gymnasiast was een Duitse jongen van Joodsen bloede, die heel aardig Nederlands had geleerd, en blijkbaar ook het juiste gevoel voor het *-s*-meervoud bij woorden op *-el* had verworven, maar aan wie deze nuancering was ontgaan.

Soms komt bij woorden op *-el, -en, -er*, van het formele type dus dat

sterke neiging tot het -s-meervoud heeft, die uitgang in 't geheel niet voor, zoals bij *engelen, Christenen, lauweren, wonderen*. Deze afwezigheid van het -s-meervoud mogen we zeker (met Brill, *Nederlandsche Spraakleer*⁴, 188) verklaren uit de verheven of gewijde sfeer waartoe die woorden behoren.

Als beide meervouden voorkomen, is intussen de -en-pluralis niet altijd de oudste: er is integendeel hier en daar een verdefting van -s tot -en in latere tijd te constateren. Zo is het opmerkelijk dat Groen van Prinsterer het veel door hem gebruikte woord *beginsel* bijna altijd met *beginsels* pluraliseert, terwijl nu *beginselen* het enig mogelijke is. Bij dit woord, dat het meest voorkomt in ernstig betogend verband, heeft de neiging tot statigheid de overwinning behaald over de rhythmische tendentie, die *beginsels* bevorderde. Bij een meer zakelijk technisch woord als *vruchtbeginsel* kon zich het -s-meervoud handhaven.

Inzonderheid bij persoonsnamen werkt het voornamere -en-meervoud aantrekkelijk. De Amsterdamse *Pakhuismeesteren (van de Thee)* zijn door die meervoudsvorm alleen al beschermd tegen mogelijke vereenzelving met eenvoudige magazijnchefs. Heel of half bewuste standsijdelheid kan bij deze groep van substantieven, die al vroeg neiging tot het -s-meervoud vertoonden, leiden tot opzettelijk prefereren of hernieuwen van het -en-meervoud. Buiten onderwijskringen is, of was tot voor kort, het meervoud *leraars* ten minste even gewoon als *molenaars* of *leugenaars*. In het *WNT* vindt men trouwens oude voorbeelden genoeg van *leraars*, zelfs uit bijbelvertalingen. Maar in leraarskringen wordt stelselmatig het meervoud *leraren* gepropageerd. En een *h o o gleraar* komt door zijn 'standing' al helemaal niet meer voor het s-meervoud in aanmerking. Een gewoon mens zal *eigenaars* het gewone meervoud van *eigenaar* achten, maar de *Bond van Huiseigenaren* noemt zich zo en niet anders.

Ook bij persoonsnamen van franse oorsprong merken we nu en dan deze jongere voornamigheidsvoorkeur op. De persoonsnamen op -eur hebben veelal -s, zoals we zagen. Maar wie *assuradeuren* naast *assuradeurs* of *directeuren* naast *directeurs* plaatst, voelt onmiddellijk het rangverschil. In *debiteuren* en *crediteuren* is het -en-meervoud het enige gebleven of geworden door het gebruik in de wat conventioneel-ouderwetse handelstaal. Misschien heeft ook het meervoud *officieren* aan deze deftigheidsdifferentiëring zijn uitzonderingspositie te danken tegenover *fouriers* en *grenadiers* of *pontoniers*, een uitzonderingspositie te opmerkelijker omdat de namen van officiersrangen, zoals *kapitein, majoor, kolonel, generaal* alle met -s gepluraliseerd worden.

Omgekeerd kan het voorkomen, vooral bij jonge frans-romaanse ontleningen dat de -s als de minder inheemse, de ongewone, als de interessant-moderne wordt gewaardeerd. De aansluiting bij het -

overigens in hoofdzaak grafische - meervoud op -s in het Frans heeft hierbij stellig invloed. Misschien hoort tot die gevallen het boven van Couperus aangehaalde meervoud *fotografies*, tot affectatie overdreven. Zo heeft *lorgnets* iets gedistingeerd tegenover *lorgnetten*, en *lazaretten* moet haast burgerlijk heten tegenover *lazarets*. Kinderen of eenvoudige mensen zullen het in hoofdzaak zijn, die het wagen met *lampionnen* tegenover *lampions* of *ballonnen* tegenover *ballons*. En de betreurenswaardige populariteit van de *bonnen* was nodig om dit meervoud algemeen te doen aanvaarden in de distributieperiode van 1940 tot...., terwijl tijdens de vorige wereldoorlog de ambtelijke taal nog alleen *bons* kende ¹⁷⁾. Buiten de huishoudelijke sfeer handhaaft dat meervoud zich nog in *schatkistbons* en *zilverbons*. Merkwaardig is dat bij *roman*, dat toch al een lange geschiedenis in het Nederlands achter zich heeft, nog geen meervoud *romannen* is kunnen opkomen.

Het gedistingeerde van de uitgang -s heeft die uitgang doen prefereren bij heel wat jonge Franse ontleningen, die hun Franse accent op de eindsyllabe behouden hebben en zodoende volgens het rhythmisch beginsel voor een -en-meervoud in aanmerking zouden komen, zoals *cordon*, *hotel*, *odeur*, *parfum*, *ponton*, *salon*, *station* e.t.q. De spelling zal bij deze vreemde woorden ook wel van invloed zijn geweest: hoe Fransier de verhouding tussen geschreven en gesproken vorm, hoe vaster de -s. Soms werken echter ook Nederlandse tendenties mee, b.v. bij *ragout*, *bureau*, *cadeau* en *carreau*: we hebben boven gezien dat een wordeinde op -oe en -o zich in het algemeen verzet tegen het -en-meervoud. En de grote cacao- en chocoladefabriek, die het aandurfde om *carreau* orthografisch zeer radikaal te verinheemsen tot *karro*, heeft dan ook het meervoud *karro's* voor die lekkernij behouden. Naar schrijfwijze en naar betekenis staat hier dichtbij het woord *biskwie*, van welk volkomen ontraditioneel Kollewijniaans spellingbeeld naar ik meen de firma Verkade de eer heeft, maar dat niettegenstaande pluralia als *drieën*, *knieën*, *genealogieën* nog niet geleid heeft tot een meervoud *biskwieën*: de Franse schrijfwijze *biscuit* zal remmend gewerkt hebben. Als daarentegen *bidet* met zijn Franse uitspraak het -s-meervoud heeft tegenover *baret* en *corset* met -en, dan is dat niet alleen aan de Franse verhouding tussen schrijfwijze en uitspraak te danken: tegen het -en-meervoud bij *bidet* zou, ook wanneer een woord op *è* echt Nederlands kon zijn, het bezwaar van het hiaat zich laten gelden. Maar als *dineeën* of *soupeeën* geen kans maken, dan speelt daarin de Franse spelling wel

17) Ik ga aan mijn herinnering twijfelen, als ik zie dat het WNT in het artikel *bon*, daterend van de vorige eeuw, alleen het meervoud *bonnen* opgeeft. Maar het enige meervoud dat in de citaten voorkomt, is *bons* in de betekenis 'goedkeuring onder schoolwerk'.

mee. Dat zal ook wel gelden voor woorden als *boudoir*, *urinoir*, *souspied*, *sousterrain* (tegenover *terrein*, *terreinen*), *souvenir* enz. Misschien heeft de geschreven accent aigu ook het -s-meervoud helpen bevorderen bij woorden als *habitué*, *refugié* e.d., die trouwens beide persoonsnamen zijn. Bij *matinee* en *soiree* is de accent aigu in het Nederlands niet zo vast, maar *soiree* is om zijn *oi* frans genoeg om het -en-meervoud tegen te gaan. Bij *entree* sluipt het -en-meervoud enigszins in bij sprekers die dat woord nationaliseren tot ['entre-] of zelfs ['intre-], maar die uitspraak kan nog allerm minst als de beschaafde gelden. *Excuus* is grillig: het doet in het enkelvoud al tamelijk inheems aan, en is in *frikskuus* zelfs bedenkelijk verburgerlijkt. Maar het meervoud is nog gedistingeerd *excuses*.

Bij ontleningen uit het Engels is ook de tegenstelling waar te nemen tussen meer ingeburgerde woorden met -en en jongere, meer als engels gewaardeerde woorden met -s. Dat die uitgang in het Engels, in tegenstelling met het Frans, gesproken wordt, maakt zijn invloed te sterker. Zo zijn *bar*, *mail*, *truck*, *plaid*, *raid* en het zeer jonge *jeep*, nog niet voldoende vernederlandst om het -en-meervoud aan te nemen. Met *rails* is het een bijzonder geval: dat is goed op weg om een nieuw singulare te worden, en van eenvoudige mensen zal men dan ook *reelsen* of *reelzen* wel kunnen horen¹⁸⁾. Als *trams* vooralsnog beschaafder is dan *trammen*, dan zal de vreemde spelling daartoe wel hebben meegewerkt, evenals vermoedelijk bij sommige jonge ontleningen uit het Frans, en bij de zojuist genoemde engelse woorden met *ai* gespeld, maar gesproken met *ee*, zoals *mail*, *plaid* en *raid*. Dat is ook wel het geval bij *jam*, een woord dat gangbaar genoeg is om voor het -en-meervoud in aanmerking te komen. Vooral mensen die het woord precieus als [džɛm] spreken, zullen niet gauw tot een pluralis *jammen* besluiten. Een bijkomstige factor is, dat dit woord als stofnaam niet zo heel vaak gepluraliseerd wordt. Dat overigens de uitheemse spelling het meer inheemse meervoud niet altijd kan keren, bewijzen *cake* en *cape*. Hier is de -en-pluralis zo gewoon dat het orthografisch wat onbevredigende *caken* en *capen* aanmoedigt tot een vernederlandste spelling *keek* en *keep*, die bij *pleet* al is aanvaard. Bij *pier* 'wandelhoofd, golfbreker' en *lift* werkte geen spellingbeeld tegen, en ze zijn populair genoeg om het -en-meervoud aan te nemen, en daarmee op één lijn te komen met een veel oudere ontlening als *dog*. Met de gestadig toenemende populariteit van de bioscoop gaat parallel het veldwinnen van de pluralis *filmen* naast *films*. Bij *box* heeft de -s aan het eind voor het -en-meervoud beslist. Een woord als *freewheel* sloot zich geredelijk aan bij het nederlandse *wiel*; het is trouwens ook wel in zijn geheel vertaald tot *vrijwiel*.

18) Zie Royen, *Levende Talen* 1943, 200.

Keeper heeft het meervoud op -s, niet om dezelfde reden als *back*, maar omdat het wordt behandeld als een nederlands nomen agentis bij *keepen*.

Niet van alle gevallen waarin -s en -en beide bij vreemde woorden voorkomen, is het eenvoudig rekenschap te geven. In de voorafgaande voorbeelden van woorden uit het Frans en het Engels was hier en daar grilligheid te constateren. Die voorbeelden zijn met andere vreemdelingen te vermeerderen. Bij *archipels* met zijn vreemde en wat geleerde uiterlijk tegenover de populaire *ulevelen* kan men denken aan de juist besproken nuancering tussen modieus-modern tegenover meer populair en inheems (bij *ulevel* kan de associatie met *vel* hebben meegewerkt tot de naturalisatie). Bij *gitaars* tegenover *gitaren* wordt het al gezocht en bij *residu's* tegenover *residuen* is er helemaal niet meer aan te denken. En zulke moeilijk te verantwoorden doubletten zijn ook onder de vanouds nederlandse woorden wel aan te wijzen. Wie vast overtuigd is dat aan elk vormverschil in de taal een verschil in semantische inhoud of stilistische waarde of functie beantwoordt, dat geen twee vormen dus volkomen gelijkwaardig kunnen zijn - een overtuiging die Kruisinga in zijn latere jaren bij herhaling heeft uitgesproken -, die zal bij *aardappelen* naast *aardappels*, *buizerden* naast *buizerds*, of *roerommen* naast *roeroms* wel lang moeten zoeken.

Het gaat niet aan de meervoudsvorming in het Nederlands in een aantal rake regels met scherpe geformuleerde uitzonderingen te beschrijven. Er is speling en er is beweging. Wel tekenen zich duidelijk lijnen af waarlangs, en richtingen waarin die beweging gaat, maar die lijnen lopen niet overal zo strak en de richtingen zijn niet zo vast, dat men met zekerheid de eindpunten zou kunnen aanwijzen waarheen ze leiden.

Woordregister

aardappel	22
aarde	17
adder	3
akker	3
Alberding	8
Anna	9
apostel	18
archipel	22
arend	5
assuradeur	7, 19
auto, autoën	9
avond	5
baar	6
baas	8
baboe	10
back	22
bah	5
baken	3
bakkes	8
ballon	20
balustrade	14
bandjir	6
Banning	8
bar	21
baret	20
batting	4, 5
beambte	15
bed	17
bedeelde	15
bediende	12, 15
begeerte	12, 14
beginsel	19
beklaagde	15
belanghebbende	15

belleken	3
belofte	12
bende	12
bengel	3
beroerd	5
beroerling	8
Bertus	8
betrokkene	1, 15
bezem	3, 4
bibberen	5
bidet	20
biscuit	20
biskwie	20
blad	1
bladzij(de)	14
blanke	15
blinde	15
bloed	12
bloeien (van kinderen)	11
bode	12, 14, 17
bodem	3, 4
boete	12, 17
bokkem	5
bokking	5
bon	20
boring	4
boudoir	22
box	21
br	5
brommes	17
buizerd	5, 22
bureau	20
Caesar	7
cadeau	20
cake	21
cape	21
cargadoor	7

carreau	20
cassette	12
Cherub	7
Christen	19
collecte	12
commandeur	7
commissaris	8
condensator	6
conditie	6
congres	8
consequentie	6
constitutie	6
cordon	20
corset	20
coupeur	7
crediteur	19
dag	1
das	8
debiteur	19
degen	18
deining	4
deken	18
democratie	6, 9
dieve	14
diner	21
directeur	7, 19
dode	15
dog	21
doos	8
dreumes	8
drie	9, 20
duisterling	8
echtgenote	14
eega	9, 11
eigenaar	19
encyclopedie	6

engel	4, 19
entree	21
erfgename	14
Evert	7
excuus	21
Exloërmond	9
extravagantie	6
familie	6
fantasie	6
fichu	9
film	21
financiën	6
fotografie	6, 9, 20
fourier	19
freewheel	21
frikskuus	21
Frijling	8
gebedekijn	3
gecommitteerde	15
gedaagde	15
gedeelte	17, 18
gedenkrede	13
gedoente	16
geestelijke	15
gegadigde	1
geleerde	15
gemeente	12, 13
gemiddelde	14
genealogie	20
generaal	7
genie	6
gewonde	15
gewoonte	12, 13
gezegde	15
gitaar	23

goed	11
gouverneur	7
grafrede	13
grenadier	19
grimas	8
Grolloërstraat	9
haas	8
habitué	21
halte	12
handekijn	3
haring	5
havik	4
heiden	18
Heilsoldate	14
hemel	18
herderkijn	3
Hindoe	10
hobo	10
hoed	11
hoefdeken	3
holte	12
hoogleraar	19
hotel	20
huiseigenaar	19
huiveren	5
huivering	4
husekijn	3
hypochonder	6
Ida	9
ideologie	6, 9
individu	9
ingelande	14
inundatie	6
inventaris	8
Isings	8
jas	8
jam	21

jeep	21
Jolles	8
Jonge (De)	16
jonk	6
jongen, jonghe	16
Joseph	7
juwelier	7
kabaai	6
kade	11
kalender	6
kalf	1
kano, kanoën	9
kanonnier	7
kapitein	19
karro	20
kazerne	13
keek	21
keep	21
keeper	22
kerkbode	14
ketelken	3
keu	9
kijves	17
kind	1, 17
kip	17
klapper	6
kleed	11
kleren	11
knecht	7
knie	20
knoeierd	8
koe	10
kolonel	19
kolonie	6
korporaal	7
kroning	4
crudeken	3

kuras	8
kwaad	11
kwispedoor	7
kwitantie	6
la	10, 11
laken	18
lammeling	5
lampion	20
lancier	7
lange	15
Lange (De)	16
lauwer	19
lazaret	20
leerlinge	14
leerrede	13
leeuwerik	4
legende	12
lente	12
lemmer, lemmet	4
leraar	19

Lessing	7
leugenaar	19
lift	21
lijfeigene	15
lijfrente	12
literaturopgave	14
loeres	8
lofrede	13
lokketiste	14
lording	4
lorgnet	20
ma	9
maechdekijn	3
mail	21
majoor	7, 19
malversatie	6
mandataris	8
manneken	3
masker	6
maskerade	12
masseur	7
matado(o)r	7
matinee	21
mazelen	3
mes	8
methode	14
moe (een moeë trek)	10
moe (moeder)	10
moeder	10
molen	18
molenaar	19
monnik	4
moordenare	2
morgen	6, 18
motor	6

mud	17
mug	17
natie	6
neringdoende	15
nomaden	13
notaris	8
odeur	20
officier	7, 19
olie	6
onbehuisde	15
ondergeschikte	15
ongerijmdhedens	17
onvoldoende	15
oom	7
opoe	10
orde	12
pa	9
pagaai	6
Pakhuismeesteren	19
paling	5
palissade	12, 13
paraplu	9, 13
parapluie	13
parfum	20
passagiere	14
pastoor	7
pauze	12
pier	21
pisang	6
plaid	21
pleet	21
polis	8
ponton	20
pontonnier	19
portere	8
portier	7, 8
princiep, principe	13

promesse	12
protozoën	9
provincie	6
pst	5
putting	4
ra	9
raadsel	18
radiator	6
ragout	20
raid	21
rail(s)	21
ratjetoe	10
rede	12, 13, 14
referentie	6
refugié	21
Reinink(s)	8
remonstrantie	6
residu	22
restitutie	6
reu	9
revenu	9
revolver	6
ridder(e)	1, 4, 7
roe(de)	10, 11
roekedekoeën	10
roerom	22
roman	20
salade	11
salaris	8
saldo	10
salon	20
salvo	10
sarong	6
satan	7
schaalcollecte	12
schatkistbon	20
schele	15

schooltype	14
schrijfcassette	12
schuifelen	5
Schultink	8
scoe	9
sector	6
Seraph	7
sergeant	7
sinecure	12
sinus	8
sirene	12
sjappitouwer	6
sla	10
slechthorende	15
slee	10
snoeperd	8
soiree	21
souper	20
souspied	21
soustrrain	21

souvenir	21
spie	9
station	20
stenotypiste	14
stommeling	3
stukadoor	7
stuwadoor	7
succursale	12
sultan	7
taalkundige	15
tamboer	7
teken	18
tekening	4
telefonist	14
tempel	18
tenor	7
terrein	21
tissu	9
tob(be)	17
toe (toeë deur)	10
toren	3, 4
torso	10
toverare	2
traditie	6
tram	21
trappelen	5
trilogie	6
troebelen	3
tropee	9
truck	21
tube	12
tuinier	7
twee	9
typiste	14
uitgewekene	15

ulevel	22
urinoir	21
vader	18
valkenare	8
valkenier	7, 8
vendutie	6
verdachte	15
vereiste	14
verminkte	15
vermiste	15
veulen	18
vizier	7
vla	9, 10, 11
vlade	10
vlag	17
vleugel	18
vlo	9
voering	4
vogel	3, 4, 18
voghelken, -kijn	3
volwassene	15
vonnis	8
voorrede	13
vos	8
vouw	10
vrijgestelde	15
vrijwiel	21
vruchtbeginsel	19
webbe	16
wedde	16, 17
wei(de)	10
Wesseling	8
wijding	4
wijting	5
winde	12
wisseling	4
woekerare	2

wonder	4, 19
zee	9
zege	14
ziekte	12, 17
siele	2
zilverbon	20
sinneken	3
zo	10, 11
Zoeloe	10
Zoete (De)	16
zooi	11
zozo	10